

ФІНАНСОВИЙ МЕХАНІЗМ ПІДПРИЄМСТВА В УМОВАХ РИНКОВИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ

Поленчук В.М., Наумов О.Б.

Показана необхідність удосконалення фінансового механізму підприємства, що створить реальну фінансову базу для забезпечення економічної самостійності держави і вирішення завдань фінансової політики та сприятиме більш раціональному і ефективному управлінню фінансами підприємства в умовах ринкових трансформацій.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Сучасний етап управління розвитком економіки України забезпечується шляхом поєднання ринкового саморегулювання та системи державного регламентування ринкових відносин. Ринок самостійно регулює на розвиток суб'єктів господарювання та виробництво товарів, робіт, послуг на основі взаємодії елементів ринкового механізму: попиту, пропозиції і ціни. Система державного регламентування доповнює ринкове саморегулювання, спрямовуючи його на досягнення цілей і завдань, визначених політикою уряду [1].

Важливу роль у реалізації поставлених цілей відіграє фінансова політика. В процесі її втілення у життя забезпечуються умови виконання завдань, які стоять перед державою, суспільством, підприємствами, а саме: повна мобілізація фінансових ресурсів, необхідних для задоволення потреб держави. У відповідності з цим фінансова політика направлена на створення сприятливих умов для активізації підприємницької діяльності. Значна увага приділяється визначенню раціональних форм утримання доходів підприємств на користь держави, а також долі участі населення у формуванні фінансових ресурсів. Важливе значення набуває збільшення ефективності використання фінансових ресурсів шляхом їх розподілу між сферами суспільного виробництва, а також їх концентрації на головних напрямках економічного і соціального розвитку. В процесі реалізації фінансової політики визначаються принципи побудови фінансового механізму, який дозволяє більш успішно виконувати вище перераховані завдання.

Аналіз досліджень і публікацій останніх років. Теоретико-методологічні питання пов'язані з визначенням та побудовою фінансового механізму знайшли своє відображення у працях таких науковців як В.К. Сенчагов, О.Б. Борисов, А.Г. Загородній, Г.Л. Вознюк, О.А. Устенко, О.М.

Ковалюк, Л.А. Дробозіна, В.М. Родіонова, В.М. Федосова, В.М. Опаріна, С.Я. Огородник, С.В. Львовчкіна та ін.

Метою статті є історико-економічне дослідження поняття та принципів побудови фінансового механізму діяльності підприємств, що знаходили та знаходять своє відображення в численних наукових статтях, брошурах і монографіях вітчизняних та зарубіжних авторів ХХ-ХХІ століть.

Виклад основного матеріалу дослідження. Для цілей ефективного використання фінансових ресурсів підприємств та з метою реалізації процесу управління фінансами підприємств застосовується фінансовий механізм.

Фінансовий механізм класифікується як складова господарського механізму, та являє собою сукупність способів організації фінансових відносин, які використовуються суспільством для створення сприятливих умов економічного і соціального розвитку. Через фінансовий механізм функціонують фінанси підприємства. Якщо фінанси підприємства є об'єктивною економічною категорією, яка характеризує грошові відносини на рівні мікроекономіки, то фінансовий механізм підприємства є суб'єктивним. Він розробляється у межах норм законодавства держави.

Структура фінансового механізму складна та залежить від дії економічних законів у суспільстві. До її складу входять різні елементи, які відповідають різновидам фінансових відносин. Саме значна чисельність фінансових взаємовідносин і визначає використання великої кількості видів, форм і методів їх організації (елементів фінансового механізму). Сполучення елементів фінансового механізму – форм, видів, методів організації фінансових відносин утворюють «модель фінансового механізму», яка вводиться у дію шляхом встановлення кількісних параметрів кожного його елементу, тобто визначення ставок та розмірів вилучення, обсягів фондів, рівня видатків та ін. Кількісні параметри та різноманітні способи їх побудови є більш мобільною частиною фінансового механізму. Вони найчастіше підлягають корегуванню, чутливо реагують на зміни умов виробництва та задач, які стоять перед суспільством та суб'єктами господарювання. Формуючи фінансовий механізм держава прагне забезпечити його найбільш повну відповідність вимогам фінансової політики того чи іншого періоду, що є гарантом повної реалізації її цілей та задач. При цьому зберігається постійне прагнення до найбільш повної відповідності фінансового механізму та його окремих елементів особовим і колективним інтересами, що є запорукою ефективності фінансового механізму підприємства [2].

В економічній літературі поняття «фінансовий механізм» використовується досить широко. Але єдиної думки щодо його визначення та його складових не існує. У дослідженнях провідних

західних вчених фінансовий механізм не виділяють як окремий об'єкт вивчення, однак всебічно і ґрунтовно досліджують фінансові методи впливу на державу, суспільство, підприємство.

Серед розмаїття визначень і підходів вчених та практиків до поняття «фінансовий механізм» найбільшої уваги заслуговують два аспекти, два підходи до розуміння його суті.

Перший підхід полягає в тому, що під фінансовим механізмом розуміють функціонування самих фінансів підприємств. Матеріальним відображенням фінансових відносин є грошові потоки. Організація цих потоків, порядок їх здійснення, відбувається за певними правилами та напрямками. На підставі даного підходу і виходить розуміння фінансового механізму як організаційного відображення фінансових відносин. Такий підхід до визначення фінансового механізму відображає внутрішню організацію функціонування фінансів підприємств. Однак, це визначення також знаходить своє відображення у понятті «організація фінансів», та порівнювати його з фінансовим механізмом не зовсім вірно на нашу думку.

Другий підхід до розгляду поняття «фінансовий механізм» полягає в тому, що його розуміють як сукупність методів і форм, інструментів, прийомів і важелів впливу на стан та розвиток підприємства. Даний підхід відображає зовнішню дію функціонування фінансів підприємств, характеризує фінанси як вирішальний фактор впливу апарату управління на економічний стан підприємства. Завдяки такому аспекту суті фінансового механізму необхідно чітко визначати його складові та структуру [3]. На нашу думку другий підхід до розгляду поняття «фінансовий механізм» є більш універсальним.

Розглянемо погляди провідних науковців другої половини ХХ та початку ХХІ століть. Узагальнимо інформацію щодо сутності фінансового механізму та його структури й складових частин (табл. 1).

Таким чином, у літературних джерелах визначення фінансового механізму узагалі дається без однозначного тлумачення сутності. У його поняття вкладене різне сполучення об'єктивних і суб'єктивних факторів. Кожен дослідник адаптує зміст терміну до вирішення завдань власного дослідження для того, щоб найповніше розкрити досліджену проблему.

Таблиця 1

Огляд підходів щодо формування поняття «фінансовий механізм»

Фінансовий механізм		
Визначення поняття	Структура та складові елементи	Особливості поняття
включає три підсистеми: фінансово-кредитне планування, фінансово-кредитні важелі, організаційні структури і правовий режим фінансово-кредитної системи (Сенчагов В.К., [8])	включає в себе наступні елементи: сім блоків (плани і баланси, показники, нормативи, фонди та ін.) 80 елементів (зведений фінансовий план держави, державний бюджет, кредитний і валютний план, баланс грошових доходів і витрат населення та ін.)	переваги: чітко відображає риси адміністративного управління економікою недоліки: відсутність взаємодії підсистем, блоків та елементів; розмежування сфери функціонування та цілеспрямованої дії елементів механізму
сукупність фінансових інструментів, важелів, форм і способів регулювання економічних процесів, який включає в себе ціни, податки, мито, пільги, санкції, дотації, субсидії, банківські кредитний та депозитний відсотки, облікову ставку, тарифи (Борисов О.Б., [3])	складова частина господарського механізму	переваги: відобразив фінансовий механізм як елемент усього господарського механізму

Продовження табл. 1

<p>сукупність форм і методів створення та використання фондів фінансових ресурсів з метою забезпечення різноманітних потреб державних структур, господарських суб'єктів і населення (Загородній А.Г., Вознюк Г.Л., [7])</p>	<p>включає дві підсистеми, які відображають узагальнені методи фінансового впливу: фінансове забезпечення та фінансове регулювання</p>	<p>переваги: має кількісну і якісну визначеність</p>
<p>комплекс форм, засобів та інструментів регулювання економічного способу виробництва, зокрема використання фінансових ресурсів і грошових коштів для забезпечення найважливіших соціально-економічних потреб окремих громадян, трудових колективів й усього суспільства (Мочерний С.В., Ларіна Я.С., Устенко О.А., [5])</p>	<p>складова частина господарського механізму складові фінансового механізму: фінансове планування і прогнозування, система управління фінансами, фінансові показники, ліміти і резерви; елементи фінансового механізму: податки, мито, відсоток (кредитний і депозитний), облікова ставка, тарифи, пільги, штрафи, санкції та ін.</p>	<p>Переваги: за допомогою запропонованих елементів та складових фінансового механізму здійснюється розподіл (перерозподіл) створеного ВВП, використання і привласнення національного доходу, процес безперервного обміну та споживання</p>
<p>система фінансових форм, методів, важелів та інструментів, які використовують у фінансовій діяльності держави і підприємств за відповідного нормативного, правового та інформаційного їхнього забезпечення, а також за відповідної фінансової політики на мікро- і макрорівнях (Ковалюк О.М., [3])</p>	<p>складові фінансового механізму: фінансові методи, фінансові важелі, фінансові інструменти</p>	<p>недоліки: дане визначення не відображає мету функціонування фінансів на мікро- і макрорівнях також не виділяє відносини між структурними елементами системи</p>

Продовження табл. 1

<p>пропонує замінити термін «фінансово-кредитний механізм» на «фінансовий механізм», тому що кредит визначається як складова фінансів, кредитна система – як частина фінансового ринку, який відноситься до фінансової системи, а дії фінансів і кредиту мають єдиний механізм впливу (Львовчкін С.В., [6])</p>	<p>складові фінансового механізму: фінансові інструменти, за допомогою яких реалізуються прийняті рішення та фінансові індикатори, що достовірно відображають стан суб'єкта фінансових відносин</p>	<p>переваги: на підприємстві, враховуючи принципи організації фінансів, більш доцільно використовувати термін «фінансовий механізм»</p>
<p>система встановлених державних форм, видів і методів організації фінансових відносин, який поділяється на директивний (обов'язковим учасником якого є держава) і регульований, який використовується для організації господарських відносин на підприємстві (Дробозіна В.М., Родіонова В.М., [4])</p>	<p>складові фінансового механізму: елементи та інструменти впливу</p>	<p>недоліки: відображає тільки внутрішню організацію функціонування фінансів підприємств</p>
<p>основа фінансового менеджменту директивне використання фінансового механізму для досягнення стратегічних та тактичних цілей підприємства (Поддєрьогін А.М., Бланк І.О., [2])</p>	<p>складові фінансового механізму: інформаційне, правове та нормативне забезпечення, фінансові методи і важелі</p>	<p>переваги: включають систему основних елементів, які регулюють процес розробки і реалізації управлінських рішень у сфері фінансової діяльності підприємства</p>

Незважаючи на різні позиції щодо визначення фінансового механізму та його багатогранності, структура розроблена вченими цілком логічна, проте потребує певних уточнень щодо побудови та застосування в умовах діяльності конкретного підприємства. Крім того повинно виконуватися головне завдання фінансових ресурсів, яке полягає у забезпеченні узгодження інтересів держави з інтересами суб'єктів господарювання, що здійснюють виробництво ВВП. За допомогою фінансового механізму здійснюється розподіл створеного у суспільстві ВВП на частини, одна з яких надходить до державного бюджету, а друга залишається у виробників. Саме таким шляхом держава стримує або стимулює виробництво окремих видів продукції та їх реалізацію, відповідно впливаючи на обсяг виробництва ВВП [3].

Отже, узагальнюючи думки вчених, можна зробити висновок, що організаційна будова фінансового механізму підприємства має трирівневу структуру та відповідне нормативно-правове і інформаційне забезпечення. На першому рівні діють фінансові методи. Функціонування фінансової системи на другому рівні забезпечують фінансові інструменти, а на третьому рівні діють фінансові важелі, за допомогою яких забезпечуються оптимальні розміри формування фінансових ресурсів та максимальна ефективність їх використання. Функціонування лише одного фінансового механізму не може забезпечити оптимального обсягу фінансових ресурсів та їх раціонального використання, тому необхідною умовою перебудови та адаптації фінансового механізму в сучасних умовах є узгоджені дії усіх складових господарського механізму, спрямованих на підвищення ефективності суспільного виробництва і стратегічного розвитку підприємств (рис. 1).

Процес управління із застосуванням фінансового механізму може діяти результативно лише за поєднання доцільно спрямованого взаємовпливу усіх його елементів на процес відтворення. Для цього він повинен відповідати наступним вимогам:

- налаштованість кожного елементу фінансового механізму на виконання властивого йому навантаження;
- спрямованість усіх елементів фінансового механізму на процес відтворення з метою отримання запланованого обсягу фінансових ресурсів, необхідних для забезпечення соціально-економічного розвитку суспільства;
- організація дії фінансового механізму на забезпечення інтересів усіх суб'єктів фінансових відносин;
- зворотній зв'язок елементів фінансового механізму різних рівнів;
- своєчасність реакції елементів фінансового механізму вищого рівня на зміни, що відбуваються під впливом елементів нижчого рівня [4].

Рис. 1. Модель побудови фінансового механізму підприємства

Розвиток нових форм фінансових відносин сприяє ускладненню побудови та дії фінансового механізму, тому перед Україною стоїть завдання створення такого механізму, який би не допускав виникнення проблем у регулюванні економіки, а зводив їх до несуттєвого рівня.

На нашу думку, формуючи сучасний фінансовий механізм, підприємство повинно забезпечити найбільш повну його відповідність вимогам фінансової політики держави того чи іншого періоду, що є гарантією повної реалізації її цілей та завдань, також постійно спрямовуватися до найбільш повного зв'язку елементів фінансового механізму з інтересами держави, суб'єктів господарювання, населення.

Висновки та перспективи подальших розробок. В роботі проаналізовані і зіставленні підходи до визначення фінансового механізму підприємства та його складових, які розроблені вітчизняними та зарубіжними авторами ХХ-ХХІ століть. Показано, що в умовах зміни методів господарювання і шляхів досягнення цілей, фінансовий механізм повинен постійно удосконалюватися та створювати реальну фінансову базу для забезпечення економічної самостійності держави і вирішення завдань фінансової політики.

Література:

1. Леоненко П.М. Економічні реформи: ретроспективи і перспективи // Перехідна економіка, теорія політика: Зб. наук. праць. – Д., 2003. – С. 245-256.
2. Фінансовий менеджмент: Підручник / Під. ред. Крамаренко Г.О., Чорної О.Є. – К.: Центр навчальної літератури, 2006. – 520 с.
3. Опарін В.М. Фінанси (Загальна теорія): Навч. Посібник.- 2-ге вид., доп. і перероб. – К.: КНЕУ. 2001. – С. 55.
4. Финансовый менеджмент : теория и практика: Учебник / Под. ред. Е.С. Стояновой. – 6-е изд. Перспектива, 2006. – 656 с.
5. Економічна енциклопедія: У 3 т. / Редкол.: С.В. Мочерний (відп. ред.) та ін. – К.: Видавничий центр «Академія», 2002.– Т.3. – 952 с.
6. Павлова Л.Н. Финансы предприятий: Учебник для вузов. – М.: Финансы, ЮНИТИ, 1998. – 639 с.

7. Фінансово-економічний словник / Под. ред. Загородній А.Г., Вознюк Г.Л., Смовженко Т.С., 2007.

8. Сенчагов В.К. Финансовый механизм и его роль в повышении эффективности производства. – М.: Финансы, 1979. – С. 5.

9. Большой экономический словарь / Под. ред. А.Н. Азрилияна. 6-е изд. доп. – М.: Институт новой экономики, 2004. – 1376 с.

10. Брагинский С.В., Певзнер Я.А. Политическая экономия: дискуссионные проблемы, пути обновления. – М.: Мысль, 1991. – 300 с.

11. Райзберг Б.А., Лозовский Л.М., Стародубцева Б.А. Современный экономический словарь. – М.: ИНФРА – М, 1996. – 496с.

Abstract

Polenchuk V.M , Naumov O.B.

The financial mechanism of the enterprises in conditions of market transformation

Shown the need to improve the financial mechanism of the enterprise that will create real financial base to ensure the economic independence of the State and solving the problems of financial policy and contribute to a more rational and effective management of financial enterprises in conditions of market transformation.